

SAMANTA KOWALSKA

Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
<https://orcid.org/0000-0002-8803-3901>
e-mail: s.kowalska@uniwersytetkaliski.edu.pl

OCHRONA JASKIŃ W ŚWIETLE PRAWA

Jeżeli jaskinie dostępne dla ludzi są podzbiorem wszystkich jaskiń, to jaskinie mogą istnieć od małego, subatomowego wymiaru aż do całego wszechświata włącznie¹.

John Mylroie

1. WPROWADZENIE

W warstwie ontologicznej jaskinie łączą sferę egzystencjonalną z historią geologiczną Ziemi. Pozostają w świadomości jako miejsca związane z ewoluowaniem sposobu postrzegania i definiowania ludzkiego bytu. Na przestrzeni czasu nadmierna eksploracja turystyczna, nielegalna działalność wydobywcza, przenikanie szkodliwych substancji do wód podziemnych oraz inne negatywne skutki działalności człowieka stwarzały coraz większe zagrożenie dla ekosystemu jaskiń. Na zachwianie równowagi biologicznej w jaskiniach wpływa również brak należytego uwzględniania obszarów krasowych w planowaniu przestrzennym, zakłócanie naturalnych stosunków hydrologicznych, akty wandalizmu, zrzucanie do lei krasowych odpadów socjalnych i przemysłowych. Generowanie wymienionych procesów skutkuje przekształcaniem jaskiń

---

¹ J. Mylroie, *Caves in Space*, *Journal of Cave and Karst Studies* 81.1/2019, s. 25.

w „obiekt turystyczny” (*touristic object*) oraz „jaskinie pokazowe” (*show caves*)², w których aspekty ekologiczne usuwane są w cień przez czynniki ekonomiczne. Postrzeganie jaskiń przez pryzmat obiektu uwydatnia sferę użyteczną, co zmienia pierwotne przeznaczenie i zamazuje walory krajobrazu krasowego.

W odróżnieniu od innych elementów środowiska, prawna ochrona jaskiń nie doczekała się obszerniejszych publikacji, opracowań ani regulacji prawnych. Problematyka ta jest poruszana tylko wycinkowo lub fragmentarycznie³. Zasygnalizowane zagadnienia znajdują się w konsekwencji na obrzeżu badań z zakresu nauk prawnych. W definicji legalnej „środowiska przyrodniczego” na gruncie prawa polskiego zawartej w art. 5 pkt 20 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. z 2026 r. poz. 13 ze zm.; dalej: u.o.p.) wskazano na krajobraz wraz z tworami przyrody nieożywionej, a także na naturalne lub przekształcone siedliska przyrodnicze, w których występują grzyby, rośliny i zwierzęta. Jaskinie nie zostały *expressis verbis* wymienione w definicji. Pewną wskazówkę można odnaleźć w dalszej części ustawy, w której wśród szczególnie cennych tworów i składników przyrody nieożywionej wskazano na profile geologiczne i glebowe, jaskinie, skały, turnie, głązy narzutowe, naturalne zbiorniki oraz ciekły wodne (art. 121 ust. 1 u.o.p.).

Należy jednak zaznaczyć, że dla ochrony jaskiń kluczowe jest postrzeganie tworów geologicznych i obszarów krasowych z uwzględnieniem roli pełnionej w środowisku. Według art. 3 pkt 13 ustawy z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 647 ze zm.) „ochrona środowiska” polega na podejmowaniu lub zaniechaniu działań, które umożliwiają zachowanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej. W związku z tym, w niniejszych wywodach

---

² A.A. Cigna, P. Forti, *Caves: the Most Important Geotouristic Feature in the World*, Tourism and Karst Areas (Scientific Journal of Brazilian Speleological Society/Revista Científica da Sociedade Brasileira de Espeleologia) 6.1/2013, s. 10.

³ Z. Alexandrowicz, *Ochrona dziedzictwa geologicznego Polski w koncepcji europejskiej sieci geostanowisk*, Przegląd Geologiczny 51.3/2003, s. 224; P.E. Seiser, M.A. Schuett, *Defining the Concept of Cave Wilderness and Its Designation Values*, International Journal of Wilderness 12.2/2006, s. 9; J. Urban, *Prawna i praktyczna ochrona jaskiń w Polsce*, Chrońmy Przyrodę Ojczystą 62.1/2006, s. 53-72.

będzie dowodzone, że jaskinie stanowią nie tylko element przyrody nieożywionej, lecz poprzez ontologiczne związki z człowiekiem tworzą także krajobraz społeczno-kulturowy niezawężony do struktur geomorfologicznych. Stąd, aby skuteczniej chronić jaskinie, należy wyjść poza czynniki abiotyczne, dostrzegając różnorodność bioty jaskiniowej, która powinna skłaniać do przyjęcia ochrony zintegrowanej. W celu przeprowadzenia rozważań zostanie zastosowana metoda dogmatycznoprawna. Zważając, że jaskinie są elementem ekosystemu Ziemi, odwołano się na zasadzie komparatystycznej także do regulacji prawnych z innych regionów geograficznych i kulturowych.

2. ZAPISANE W KAMIENIU – WYJAŚNIENIE POJĘCIA „JASKINIA”

Pojęcie „jaskinia” stanowi przykład definicji o charakterze nieenumeratywnym. W literaturze wskazuje się na intuicyjne w tym zakresie postrzeganie lub próby opisowe podejmowane na zasadzie obserwacji empirycznych⁴. Z tego też względu w niniejszych rozważaniach nie sposób wskazać jedną definicję, która byłaby powszechnie akceptowana i konstytutywnie określona. Sposób definiowania może się ponadto różnić w zależności od metodologii i dziedziny nauki, którą reprezentuje dany badacz, na przykład literaturoznawca skupi się na znaczeniach metaforycznych jaskini, paleobotanik na morfologii i lokalizacji roślin kopalnych, paleozoolog na badaniu szczątków zwierzęcych z dawnych epok geologicznych, natomiast archeolog na analizie materialnych śladów oraz wpływie człowieka na środowisko naturalne.

W *Encyclopedia of Caves and Karst Science* wskazano, że jaskinie są naturalnymi tworamami, zawierającymi szczelinę/otwór, umożliwiającą wejście człowiekowi⁵. Na tej zasadzie z definiensu wyłącza się obiekty wykonane przez człowieka. Powyższy sposób interpretacji koresponduje z prawem obowiązującym w stanie Kalifornia (USA). W prawie

---

⁴ M. Gradziński, *Zjawiska krasowe, powstawanie jaskiń, osady jaskiniowe*, Jaskinie 4/1995, s. 21.

⁵ *Encyclopedia of Caves and Karst Science*, red. J. Gunn, New York-London 2004, s. 7.

stanowym przyjmuje się bowiem, że jaskinie są naturalnie ukształtowanymi geologicznymi pustkami lub wnękami pod powierzchnią ziemi⁶. W ramy omawianej definicji nie kwalifikują się kopalnie, tunele, akwedukty oraz inne wyrobiska/wykopy wykonane rękami ludzkimi⁷. Natomiast w stanie Alabama definicja została ujęta szczegółowiej poprzez wskazanie, że jaskinią jest „każda naturalna podziemna jama o długości lub głębokości co najmniej 50 stóp lub dowolnej kombinacji długości i głębokości bądź zawierająca obowiązkowo faunę *carvernicious*”⁸, czyli zwierzęta przystosowane do życia w warunkach jaskiniowych⁹. We współczesnej polskiej literaturze jaskinie w znaczeniu terminologicznym funkcjonują jako elementy lub pomniki/zabytki przyrody nieożywionej¹⁰. Należy jednak wskazać, że można wyodrębnić obszary, które są określane jako „żywa” dolina krasowa” ze względu na stale

---

⁶ § 623 (b), (1) (2024), California Code Penal Code (CA Penal Code). Part 1 – Of Crimes and Punishments, Title 14 – Malicious Mischief.

⁷ *Ibidem*.

⁸ § 9-19-1 (2024), Code of Alabama (AL Code). Title 9 – Conservation and Natural Resources, Chapter 19 – Caves.

⁹ Powyższy wywód należy uzupełnić o informację, że większość jaskiń stanowi egzemplifikację ekosystemu heterotroficznego, czyli takiego, który nie jest samowystarczalny. Spowodowane jest to niskimi temperaturami, wszechogarniającym mrokiem, a w konsekwencji zbyt małym dostępem do materii organicznej, która jest dostarczana spoza świata jaskiniowego na przykład poprzez odchody zimujących nietoperzy. Materia organiczna pochodzenia zewnętrznego tworzy pożywkę pod rozwój mikrogrzybów. T.R.R. Bontognali, I.M. D’Angeli, N. Tisato, C. Vasconcelos, S.M. Bernasconi, E.R.G. Gonzales, J. De Waele, *Mushroom Speleothems: Stromatolites that Formed in the Absence of Phototrophs*, *Frontiers in Earth Science* 4/2016, s. 1-8; K. Young-Sik, L. Sook-Young, C. Chul-Un, P. Jun-Soo, K. Yoon-Ji, O. Jae-Ku, *Fungal Diversity in Korean Caves and Cave-Inhabiting Bats with Attention to Pseudogymnoascus Species*, *Diversity* 15.2/2023, s. 1-10.

¹⁰ W. Biedrzycki, *Park Krajobrazowy Jaskiń Szkocjańskich (Škocjanske jame)*, *Wszechświat* 115.4-6/2014, s. 162; J. Skoczylas, *Zagadnienia ochrony przyrody nieożywionej w pierwszych latach działalności Państwowego Instytutu Geologicznego*, *Przegląd Geologiczny* 70.2/2022, s. 85-88; M. Zatorski, P. Franczak, T. Młeczek, *Geochrona i waloryzacja jaskiń Beskidu Niskiego i Bieszczadów*, *Roczniki Bieszczadzkie* 23/2015, s. 265.

rozwijającą się rzeźbę, na przykład Dolina Skorocicka¹¹. Jaskinie stanowią część krajobrazu krasowego. W tym ujęciu „krajobraz”, bez względu na lokalizację, nie odnosi się wyłącznie do pojęcia przestrzennego i geomorfologicznego. Unaocznienie powyższego twierdzenia stanowi ustawa o zarządzaniu i ochronie jaskiń oraz zasobów jaskiniowych, przyjęta w Filipinach, według której „zasoby jaskiniowe” oprócz substancji i materiałów skalnych występujących w jaskiniach obejmują również artefakty kulturowe oraz produkty działalności człowieka¹². Wytwory antropogeniczne wskazują na komponent umożliwiający odtworzenie rezerwuaru poznawczo-kulturowego ówczesznie żyjących ludzi.

W literaturze można spotkać stanowisko, że podkreślanie w definicji czynnika, którym jest dostępność dla ludzi, stanowi jednak arbitralne podejście. W tym celu przywołuje się argument, według którego jaskinie, które są niedostępne dla ludzi, w dalszym ciągu pozostają tworem natury¹³. W rozpoznawaniu statusu faktycznego jaskiń nie sposób zatem abstrahować od współzależnych i wzajemnie się uzupełniających zjawisk zachodzących w przyrodzie. W akcie prawnym o ochronie środowiska, który został ustanowiony w Indonezji, uwypuklono, że uszczuplenie lub uszkodzenie nawet jednego elementu nie pozostaje obojętne na funkcjonowanie ekosystemu jako całości¹⁴.

Powyższy punkt widzenia, nacechowany etyką ekologiczną, koresponduje z polską ustawą z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, w której wskazano, że ochrona jednego lub kilku elementów przyrodniczych powinna być realizowana z uwzględnieniem ochrony pozostałych elementów (art. 5). Dotykamy tutaj istoty zasady kompleksowej ochrony

---

¹¹ J. Urban, A. Kasza, A. Cwalik-Borowiec, *Skorocice, Dolina Skorocicka – najbardziej charakterystyczna dolina krasowa w Polsce*, [w:] *Materiały 54. Sympozjum Speleologicznego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Krzyżanowice Dolne 15-18.10.2020*, red. J. Urban, Kraków 2020, s. 11.

¹² Section 3(b), Republic of the Philippines Congress of the Philippines, Republic Act No. 9072. An Act to Manage and Protect Caves and Cave Resources and for other Purposes. Approved April 8, 2001.

¹³ J. Mylroie, *Caves in Space...*, s. 25.

¹⁴ Pkt c, Act of the Republic of Indonesia No. 5 of 1990 concerning Conservation of Living Resources and their Ecosystems, Ministry of Forestry of the Republic of Indonesia.

przyrody, która powinna stanowić regułę, a nie wyjątek. Bartosz Rakoczy wskazuje, że „przyroda jest pojęciem węższym niż środowisko. Można więc prowadzić działania kompleksowej ochrony w stosunku do przyrody. Zasada kompleksowej ochrony przyrody oznacza podejmowanie takich działań, zarówno na etapie stanowienia prawa, jak i jego stosowania, które pozwolą chronić elementy przyrodnicze z zachowaniem innych elementów przyrodniczych. U podstaw takiego ujęcia leży założenie, że przyroda stanowi pewną całość, w której to całości każdy element ma swoje miejsce”¹⁵. W przyrodzie wszystkie elementy są powiązane, a pełnione funkcje się zazębiają, składając na harmonijne funkcjonowanie ekosystemu jako całości. W przyrodzie uwidacznia się korelatywność funkcji oraz organizacyjne uporządkowanie.

3. OCHRONA JASKIŃ JAKO WYTWORU NATURY

W prawie polskim nie opracowano dotychczas aktu normatywnego regulującego bezpośrednio ochronę jaskiń. W celu zrekonstruowania lub odtworzenia intencji prawodawcy w tej materii należy odwołać się do nierzadko rozproszonych przepisów lub zrekonstruować normę prawną z regulacji dotyczących ochrony innych elementów środowiska. Zasadnicze ustalenia w tej materii można wyrecypować na podstawie ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Przywołany akt normatywny określa zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieżywej, ochronę siedlisk przyrodniczych oraz krajobrazów. Wśród kluczowych celów prawodawca wymienia zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego (art. 2 ust. 2 pkt 3).

Należy jednak zaznaczyć, że analizowana ustawa nie definiuje pojęcia dziedzictwa geologicznego ani dziedzictwa paleontologicznego. Niemniej, można wyodrębnić cechy, na podstawie których jaskinie wyłaniają się jako twory przyrody nieżywej, zawierające siedliska żywych organizmów – grzybów, roślin i zwierząt wraz z naturalnymi procesami, które przyczyniły się do ich powstania, bądź nadal oddziałują

---

¹⁵ B. Rakoczy, *Prawo ochrony przyrody*, Warszawa 2009, s. 7.

na strukturę biologiczną lub geologiczną poprzez przeobrażenia szaty naciekowej, na przykład stalaktyty, stalagmity, stalagnaty, pizolity. Szata naciekowa jaskiń odznacza się nie tylko znaczeniem przyrodniczym, naukowym czy kulturowym. Posiada także wartość estetyczną, która zachwyca różnorodnością skalnych rzeźb i artystycznych wytworów natury. Stąd zgodzić się należy z Janem Urbanem, że „niecodzienna estetyka jaskiń, ich odmienność od świata, w którym obecnie żyjemy, a jednocześnie świadomość liczących wiele tysięcy lat związków społeczności ludzkich z tymi obiektami powodują, że jaskinie, mimo iż są tworamii przyrody – należą do naszego dziedzictwa kulturowego”¹⁶. Do oryginalnego dzieła sztuki można przyrównać również dźwięk spadających kropeł wody, które tworzą jedyną w swoim rodzaju symfonię skomponowaną przez naturę. W wyprawę muzyczną i odgłosy przyrody można wyruszyć w wielowymiarowym i wieloprzestrzennym świecie jaskiń.

Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody operuje katalogiem różnorodnych form ochrony przyrody. Ze względu na problematykę niniejszego artykułu i konieczność objętościowego skondensowania wywodów, w kontekście ochrony jaskiń uwaga zostanie zwrócona na następujące formy ochrony przyrody przewidziane przez ustawę: parki narodowe, rezerваты przyrody, pomniki przyrody, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000 oraz stanowiska dokumentacyjne. Analizą zostaną objęte regulacje, które umożliwiają ochronę jaskiń w ujęciu terytorialnym (przestrzennym) z uwzględnieniem wartości konstytuujących dany obszar przyrodniczy. Uwzględnienie procesów naturalnych wraz z oddziaływaniami antropogenicznymi otwiera natomiast drogę do ochrony jaskiń w perspektywie dóbr naturalnych, które ze względu na swoją specyfikę, cykle życiowe organizmów lub powiązania funkcjonalne z innymi elementami przyrody wymagają ochrony zindywidualizowanej.

---

¹⁶ J. Urban, *Prawna...*, s. 54.

3.1. Parki narodowe i rezerваты a ochrona jaskiń

Na terenie parków narodowych ochroną otacza się obszary, które wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, społecznymi, kulturowymi, a także znaczeniem dla nauki i edukacji. Park narodowy powinien zajmować powierzchnię nie mniejszą niż 1000 ha. Ustanowienie omawianej formy przewidzianej przez prawo oznacza, że na terenie parku narodowego ochronie podlega cała przyroda wraz z walorami krajobrazowymi (art. 8 ust. 1 u.o.p.). W zależności od uwarunkowań środowiskowych w parku narodowym mogą występować twory przyrody nieożywionej, takie jak jaskinie, głązy narzutowe, skałki czy wywierzyśka (reokreny). Należy wskazać, że dla ochrony jaskiń istotne znaczenie posiada art. 12 ust. 2 u.o.p., na podstawie którego w planie ochrony parku narodowego, a do czasu jego sporządzenia, w zadaniach ochronnych określa się miejsca, które mogą być udostępniane. Wymaga to ustalenia maksymalnej liczby osób, które mogą przebywać na danym terenie.

Według Międzynarodowej Unii Speleologicznej (Union Internationale de Spéléologie – UIS) oraz Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (International Union for Conservation on Nature – IUCN) infrastruktura ułatwiająca wejście do jaskini, monitoring (np. analizowanie stężenia dwutlenku węgla) oraz potencjalne zamontowanie oświetlenia nie powinno wiązać się ze zbyt daleko idącą ingerencją w struktury skalne. Działania podejmowane w tym zakresie nie mogą również zakłócać naturalnego cyklu życia flory i fauny jaskiniowej. Rozwijając powyższą myśl, oświetlenie powinno służyć bezpieczeństwu oraz poprawie możliwości doświadczania walorów estetycznych. W tym celu światło powinno być montowane w taki sposób, aby oświetlało tę część jaskini, w której aktualnie przebywają turyści¹⁷.

Przechodząc do omówienia rezerwatów przyrody, mogą one zostać utworzone na obszarach zachowanych w stanie naturalnym lub mało zmienionym¹⁸. Powyższa forma ochrony prawnej obejmuje ekosystemy,

---

¹⁷ Szerzej Union Internationale de Spéléologie/International Union of Speleology, International Union for Conservation on Nature, Lista wytycznych dotyczących ochrony jaskiń i krasu, Gland 2022, s. 1-7.

¹⁸ Podstawa prawna: art. 13 ust. 1 u.o.p.

ostoje (np. tereny o regionalnych faktorach ekologicznych, które umożliwiają istnienie oraz trwanie endemicznych gatunków flory i fauny) i siedliska przyrodnicze (np. biocenoza jaskiń, źródłiska wapienne, murawy kserotermiczne), siedliska grzybów, roślin i zwierząt, a także twory oraz składniki przyrody nieożywionej wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi (art. 13 ust. 1 *in fine* u.o.p.). Na podstawie obowiązujących przepisów uznanie za rezerwat przyrody następuje w drodze aktu prawa miejscowego w formie zarządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska. We wspomnianym akcie prawnym należy również określić nazwę, cele ochrony, położenie lub przebieg granicy i otulinę, rodzaj, typ i podtyp rezerwatu przyrody (art. 13 ust. 3). Przykładowo za rezerwat przyrody została uznana Jaskinia Niedźwiedzia¹⁹, w której odkryto liczne stanowiska ze szczątkami zwierząt z epoki plejstocen-skiej. Jaskinię Niedźwiedzią można niewątpliwie uznać za obszar odznaczający się szczególnymi wartościami ze względu na komponent geologiczny i biologiczny, bogatą szatę naciekową oraz ekosystem leśny z zespołem zjawisk krasowych. Wśród zadań ochronnych w rezerwacie „Jaskinia Niedźwiedzia” wskazano na wybudowanie nowej kładki, przeprowadzenie wymiany konstrukcji tablic informacyjno-edukacyjnych na ścieżce dydaktycznej (Ścieżka Krasowa) oraz ustawienie tablic informujących o siedliskach przyrodniczych z wyraźnie sformułowanym zakazem palenia ognisk i zaśmiecenia w kamieniołomach Kletno I i Kletno II, które obecnie borykają się z nadmierną antropopresją²⁰.

W związku z tym należy wskazać na istotne dla ochrony jaskiń wspólne przepisy dla parków narodowych i rezerwatów przyrody, na podstawie których zabrania się użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzenia, zanieczyszczania i dokonywania zmian w obiektach przyrodniczych, zasobach oraz składnikach przyrody (art. 15 ust. 1 pkt

---

¹⁹ Jaskinia Niedźwiedzia za rezerwat przyrody została uznana na podstawie § 12 zarządzenia ówczesnego Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z 21 lipca 1977 r. (M.P. Nr 19, poz. 107).

²⁰ Zarządzenie nr 8.2024 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z 23 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu przyrody „Jaskinia Niedźwiedzia”.

6); pozyskiwania skał i skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślinnych i zwierzęcych (art. 15 ust. 1 pkt 8); palenia ognisk i wyrobów tytoniowych oraz używania źródeł światła o otwartym płomieniu z wyjątkiem miejsc, które zostaną ustalone przez dyrektora parku narodowego, a w rezerwacie przyrody – na podstawie decyzji wydanej przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska (art. 15 ust. 1 pkt 10); wspinaczki, eksploracji jaskiń lub zbiorników wodnych (np. podziemne jeziora jaskiniowe), z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego, a w rezerwacie przyrody – regionalnego dyrektora ochrony środowiska (art. 15 ust. 1 pkt 17); umieszczania napisów, reklam, tablic oraz innych znaków niezwiązanych z ochroną przyrody (art. 15 ust. 1 pkt 19); zakłócania ciszy (art. 15 ust. 1 pkt 20); wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu (art. 15 ust. 1 pkt 22). Przywołane przepisy nabierają na znaczeniu, biorąc pod uwagę fakt, że wraz z prężnym rozwojem technologicznym oraz dynamiką życia społecznego, oddziaływania antropogeniczne doprowadziły do naruszenia panującej w wielu jaskiniach homeostazy. Na przestrzeni czasu jaskinie od miejsc schronienia zaczęły stawać się magazynem minerałów i obszarem eksploracji coraz częściej o charakterze pozanaukowym.

3.2. Pomniki przyrody

Jaskinie ze względu na różnorodność elementów abiotycznych i biotycznych, znaczenie dla funkcjonowania ekosystemów wymagają nierzadko ochrony skonkretyzowanej. Wsparcie w tej materii stanowią przepisy o pomnikach przyrody, które mogą zostać utworzone na podstawie uchwał rad gminy²¹. Zgodnie z art. 40 ust. 1 u.o.p. pojęcie „pomnik przyrody” obejmuje „pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajoobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie”. Szczegółowe regulacje dotyczące uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej

---

²¹ Art. 44 ust. 1 u.o.p.

za pomniki przyrody zawarto w akcie wykonawczym do ustawy. Minister Środowiska (ówczesna nazwa) wspomnianą kwestię doprecyzował w rozporządzeniu z 4 grudnia 2017 r. Mianowicie, w przypadku jaskiń wskazano na wyróżnianie się w skali kraju, województwa lub gminy wśród innych tworów przyrody nieożywionej tego samego typu ze względu na długość korytarzy, wielkość deniwelacji, występowanie innych form geomorfologicznych, w tym form krasowych²². Przykładowo, za pomnik przyrody uznano „Jaskinię w Trzech Kopcach”. Rada Gminy Brenna uchwałą w tym zakresie podjęła 11 września 2014 r.²³ Jaskinia ma długość 1250 m, głębokość 28 m. W uchwale wskazano, że ze względu na niepowtarzalną wartość przyrodniczą i krajobrazową obszar ten wymaga objęcia indywidualną pieczęcią (§ 3). Załącznik do uchwały stanowi mapa wraz z lokalizacją. Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na brak prawnego obowiązku ustanawiania stref ochronnych²⁴ pomniki przyrody narażone są na uszkodzenie lub zniszczenie, na przykład w wyniku wycinki drzew wokół głązów narzutowych dochodzi do naruszenia delikatnej równowagi biologicznej związanej z florą naskalną (epilityczną); z kolei stosowanie nawozów sztucznych na terenach uprawnych zlokalizowanych w pobliżu jaskiń powoduje przenikanie toksycznych substancji do gleby, wód powierzchniowych i podziemnych.

3.3. Obszary chronionego krajobrazu

W świetle prawa obszar chronionego krajobrazu obejmuje „tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb

---

²² § 3 ust. 1 pkt 7 rozporządzenia Ministra Środowiska z 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody (Dz. U. poz. 2300 ze zm.).

²³ Uchwała nr XXXIII/371/14 Rady Gminy Brenna z 11 września 2014 r. w sprawie wprowadzenia ochrony w drodze uznania za pomnik przyrody „Jaskini w Trzech Kopcach”.

²⁴ Należy wyjaśnić, że w przypadku obszarów graniczących z parkami narodowymi wyznaczenie otuliny jest obowiązkiem prawnie ustanowionym (art. 11 ust. 1 u.o.p.), natomiast w przypadku rezerwatów przyrody ma charakter fakultatywny (art. 13 ust. 2 u.o.p.).

związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych”. Obszar chronionego krajobrazu wyznaczany jest na podstawie uchwały sejmiku województwa właściwego ze względu na położenie terytorialne (art. 23 ust. 2 u.o.p.). Analizowana forma ochrony dotyczy określonej przestrzeni lub ściśle wyodrębnionego miejsca utworzonego dla realizacji nadrzędnych zadań państwa o charakterze ekologicznym²⁵. Należy jednak zważyć, że „naruszenie wymagań ochrony środowiska przyrodniczego, wprowadzonych na obszarze specjalnym o charakterze przyrodniczym, jeżeli wywołuje naruszenie równowagi przyrodniczej w jego obrębie, może także spowodować ujemne skutki na obszarach sąsiednich, biorąc pod uwagę, że emisja zanieczyszczeń nie uznaje granic podziałów administracyjnych”²⁶. Stąd aby wartości przyrodnicze mogły być skutecznie chronione, należy podejmować wysiłki, mające na celu doprecyzowanie planów inwestycyjnych oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w kierunku neutralizowania potencjalnych sytuacji konfliktogennych między państwem (krajowa polityka środowiskowa) a działalnością legislacyjną organów samorządu terytorialnego. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, w których wyłania się konflikt między interesem publicznym a interesem indywidualnym w zakresie realizacji uprawnień właścicielskich (np. nieruchomości zlokalizowana na terenie obszaru specjalnego, ograniczenie prawa zabudowy w związku z konstytucyjną zasadą proporcjonalności, ocena oddziaływania inwestycji na środowisko²⁷). W odniesieniu do obszarów chronionego krajobrazu funkcjonuje fakultatywność ograniczeń. Przykładowo, o zakazie wydobywania skał i skamieniałości (w tym

---

²⁵ A.E. Miszczak, *Obszar chronionego krajobrazu. Analiza administracyjnoprawna*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G: Ius* 62.1/2015, s. 61.

²⁶ J. Stelmasiak, *Odpowiedzialność administracyjna na obszarach specjalnych o charakterze przyrodniczym. Zagadnienia wybrane*, *Studia Prawnoustrojowe* 43/2019, s. 318.

²⁷ Zob. np. wyrok NSA z 1 października 2015 r., II OSK 271/14; wyrok NSA z 15 marca 2016 r., II OSK 1791/14; wyrok NSA z 26 kwietnia 2023 r., II OSK 1441/20; wyrok WSA w Olsztynie z 13 grudnia 2012 r., II SA/Ol 1301/12; wyrok WSA w Warszawie z 18 grudnia 2015 r., IV SA/Wa 3539/15; wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 6 lipca 2016 r., II SA/Go 375/16; wyrok WSA w Białymstoku z 31 marca 2022 r., II SA/Bk 102/22; wyrok WSA w Poznaniu z 27 listopada 2024 r., II SA/Po 708/24.

szczątków roślinnych i zwierzęcych²⁸), bursztynu i minerałów do celów gospodarczych stanowi § 3 ust. 1 pkt 4 uchwały nr XXXII/375/09 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z 15 września 2009 r. w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (tekst jednolity).

3.4. Obszary Natura 2000

Na podstawie art. 25 ust. 1 u.o.p. sieć Natura 2000 obejmuje obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk, obszary mające znaczenie dla Wspólnoty. Obszar Natura 2000 może obejmować całość lub część obszarów, o których stanowi art. 6 ust. 1 pkt 1-4 i 6-9 u.o.p. Projekty list obszarów Natura 2000, zgodnie z przepisami unijnymi²⁹, opracowuje Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska. W rozporządzeniu Ministra Środowiska z 13 kwietnia 2010 r. (Dz. U. Nr 77, poz. 510 ze zm.) wśród typów siedlisk przyrodniczych będącymi przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, które wymagają ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, ze wskazaniem typów

---

²⁸ Na podstawie przepisów ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody w przypadku odkrycia kopalnych szczątków roślinnych lub zwierzęcych należy niezwłocznie powiadomić regionalnego dyrektora ochrony środowiska, a jeżeli jest to niemożliwe – właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta (art. 122 ust. 1). Po rozpoznaniu, jeżeli odkryte szczątki posiadają wartość dla nauki, regionalny dyrektor ochrony środowiska wydaje decyzję o przekazaniu do muzeum lub instytucji naukowej (art. 122 ust. 3). Wywóz szczątków roślinnych lub zwierzęcych oraz meteorytów wymaga natomiast uzyskania zezwolenia Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (art. 121 ust. 2).

²⁹ U genezy formowania obszarów Natura 2000 znajduje się dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. Urz. UE L 206 z 22.07.1992 r.); dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. Urz. UE L 20 z 26.01.2010 r.). W załączniku I dyrektywy Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory wśród typów siedlisk przyrodniczych ważnych dla Wspólnoty, których ochrona wymaga wyznaczenia specjalnych obszarów ochrony, wskazano na siedliska skalne i jaskinie. Wymienione siedliska obejmują: piargi (np. krzemionkowe, środkowoeuropejskie na podłożu wapiennym), roślinność szczelin na skalnych zboczach (np. pionierska roślinność na powierzchniach skalnych, podtypy na podłożu wapiennym), inne siedliska skalne (np. jaskinie nieudostępnione do zwiedzania, stałe lodowcowe, zalane lub częściowo zalane jaskinie morskie).

siedlisk przyrodniczych o znaczeniu priorytetowym wymieniono jaskinie nieudostępnione do zwiedzania (kod siedliska przyrodniczego: 8310), jaskinie morskie zanurzone częściowo lub w całości (8330)³⁰. Zgodnie z art. 27a ust. 1 u.o.p. wyznaczenie obszaru specjalnej ochrony ptaków lub specjalnego obszaru ochrony siedlisk, zmiana jego granic lub likwidacja następuje w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska. Wśród aktów wykonawczych odnoszących się do tej problematyki można wymienić rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z 28 grudnia 2022 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Jaskinia Oblica (PLH120097) (Dz. U. z 2023 r. poz. 112); rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z 30 marca 2023 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Jaskinie Bajka (PLH040047) (Dz. U. poz. 865).

3.5. Stanowiska dokumentacyjne związane z formacjami krasowymi

W świetle obowiązujących przepisów „stanowisko dokumentacyjne” oznacza niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych (art. 41 ust. 1 u.p.o.). Według prawa polskiego stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być również miejsca, w których występują kopalne szczątki roślin lub zwierząt (art. 41 ust. 2 u.o.p.). Stanowiska dokumentacyjne ustanawiane są na mocy uchwały rad gmin. Unaocznieniem wywodów jest uchwała nr III/21/15 Rady Gminy Brenna, na podstawie której utworzono stanowisko dokumentacyjne „Jaskinia Wiślańska”. W uzasadnieniu podano, że celem ustanowienia tej formy ochrony jest „zachowanie systemu jaskiniowego wraz z formą osuwiskową, w obrębie której system ten występuje, oraz zabezpieczenie przed degradacją: korytarzy jaskini, osadów i nacieków jaskiniowych, a także zachowanie zbiorowisk fauny, w tym nietoperzy

---

³⁰ Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Środowiska z 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz. U. Nr 77, poz. 510 ze zm.).

hibernujących w jaskini i bytujących w jej sąsiedztwie³¹. W celu uskutecznienia podejmowanych działań w ramach ochrony czynnej podjęto decyzję o utrzymaniu zamknięcia otworu jaskiniowego, prowadzenia rejestru wejść do jaskini oraz wdrażania racjonalnej gospodarki leśnej (w tym zalesiania) z zachowaniem dostępu do otworów jaskiniowych i den rowów rozpadlinowych³².

4. DZIEDZICTWO NATURALNE I FORMACJE GEOLOGICZNE O ZNACZENIU POWSZECHNYM

Podstawy prawne ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o szczególnym znaczeniu dla ludzkości stworzyła Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190). Państwa strony mogą przedstawiać Komitetowi Światowego Dziedzictwa dobra kultury, naturalne oraz obiekty mieszane o powszechnym wyjątkowym znaczeniu, znajdujące się na ich terytoriach, do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa (*World Heritage List*)³³. W definiensie „dziedzictwa

---

³¹ § 3 uchwały nr III/21/15 Rady Gminy Brenna z 12 lutego 2015 r. w sprawie ustanowienia stanowiska dokumentacyjnego „Jaskinia Wiślańska”.

³² § 5 uchwały nr III/21/15 Rady Gminy Brenna z 12 lutego 2015 r. w sprawie ustanowienia stanowiska dokumentacyjnego „Jaskinia Wiślańska”.

³³ Wśród wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dóbr związanych z dziedzictwem geologicznym i paleontologicznym można wymienić np. a. Jeźdźca z Madary (Konik z Madary) – unikatowe dzieło sztuki przedstawiające rycerza triumfującego nad lwem, jedyny na kontynencie europejskim relief wykuty w stumetrowej skale datowany na VIII w. (data wpisu: 1979 r.; Bułgaria); b. jaskinia Pont d’Arc (Grotte Chauvet-Pont d’Arc) w dolinie rzeki Ardèche – wyjątkowe w skali świata świadectwo prehistorycznej sztuki naskalnej z malowidłami fauny z elementami antropomorficznymi, pochodzącymi z okresu oryńskiackiego, datowane na 32 000-30 000 lat p.n.e. W jaskini zinwentaryzowano dotychczas ponad 1000 rysunków odznaczających się niezwykle precyzją i realizmem. Do ich wykonania posłużono się różnymi technikami artystycznymi, w tym cieniowaniem i nakładaniem obrazów, co sprawia, że malowidła

kulturowego” wymieniono na przykład budowle, które ze względu na cechy architektoniczne są zespolone z krajobrazem, grotty oraz ich zgrupowania, wspólne dzieła człowieka i przyrody, a także stanowiska archeologiczne (art. 1). Natomiast w art. 2 wśród „dziedzictwa naturalnego” wskazano na formacje biologiczne, geologiczne i fizjograficzne, miejsca lub strefy naturalne odznaczające się wyjątkową, uniwersalną wartością z punktu widzenia nauki, estetyki lub naturalnego piękna. Dla ochrony jaskiń istotny jest art. 5, w którym uwypuklono potrzebę podejmowania odpowiednich środków prawnych, naukowych i edukacyjnych, mających na celu włączenie tworów przyrody do programów zarządzania dziedzictwem oraz kształtowania świadomości o znaczeniu dóbr kultury i przyrody dla istnienia i trwania ludzkiego społeczeństwa.

---

sprawiają wrażenie pozostawania w ruchu (2014 r., Francja); c. jaskinia Altamira i sztuka jaskiniowa – na niezwykle dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze składa się 17 jaskiń, w których odkryto sztukę naskalną sięgającą paleolitu. Estetyka łączy się z niezwykle wyczuwaniem przestrzennym: od malowideł wielkiego formatu o cechach naturalistycznych po rysunki geometryczne i symboliczne (1985 r., Hiszpania); d. Park Narodowy Uluru-Kata Tjuta – monumentalne formacje geologiczne z monolitem skalnym Uluru, wznoszącym się nad czerwoną piaszczystą równiną położoną w centralnej Australii. Skała o znaczeniu symbolicznym, otaczana czcią przez rdzennych mieszkańców Australii, Aborygenów. Formacja skalna z epoki prekambryjskiej jest ściśle związana z kosmologicznymi wyobrażeniami o początkach świata natury i ludzi. U stóp monolitu znajdują się jaskinie z malowidłami, w których odzwierciedlają się wierzenia, kultura i mistycyzm rdzennych mieszkańców (1987 r., Australia); e. Park Narodowy Gunung Mulu – obszar na wyspie Borneo odznaczający się wysoką wartością biologiczną oraz różnorodnością flory i fauny, w tym gatunkami endemicznymi. W parku wznosi się Gunung Mulu – szczyt zbudowany z piaskowca o wysokości 2376 m n.p.m., który jest obszarem tropikalnego krasu i formacji skalnych, będącymi zwierciadłem historii geologicznej. Urzekające lasy tropikalne i spektakularne formacje krasowe z około 295 jaskiniami, w tym zespołem Jaskini Mulu, które są domem dla wielu gatunków roślin i zwierząt. Na terenie parku występuje jaskinia Lubang Nasib Bagus, w której znajduje się największa na świecie jaskiniowa komora pod względem powierzchni Sarawak Chamber (2000 r., Malezja).

5. GLOBAL GEOPARKS – WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA I ZARZĄDZANIE OBSZARAMI KRASOWYMI

Na forum międzynarodowym Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wychowania, Nauki i Kultury (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) koordynuje mechanizm międzynarodowej współpracy Global Geoparks – są to działania ukierunkowane na obszary geograficzne, które obrazują przemiany w historii Ziemi i odznaczają się międzynarodowym znaczeniem geologicznym. Geoparki powinny być zarządzane w duchu holistycznym z poszanowaniem zasady zrównoważonego rozwoju³⁴. Integralnym elementem istoty geoparku jest współpraca świata nauki ze społeczeństwem oraz udział lokalnych mieszkańców w ochronie i zarządzaniu obszarem geologicznym. Ustalając strefy zarządzania obszarami krasowymi podlegającymi ochronie, należy dać również wyraz poszanowaniu tradycyjnych praw i zwyczajów ludności rdzennej. Ludność autochtoniczna jest bowiem pierwotnym opiekunem obszarów przyrodniczych, która nierzadko od wieków zamieszkuje dany teren, prowadząc życie w zgodzie z naturą. Obecnie na listę UNESCO Global Geoparks wpisanych jest 229 geoparków położonych w 50 krajach na świecie³⁵. Polska reprezentowana jest dotychczas przez Geopark Łuk Mużakowa (obszar transgraniczny razem z Niemcami) (włączenie do Sieci Globalnych Geoparków UNESCO nastąpiło w 2015 r.); Geopark Świętokrzyski (2021) oraz Geopark Kraina Wygasłych Wulkanów (zlokalizowany w Sudetach Zachodnich) (2024).

W racjonalnym zarządzaniu obszarami krasowymi znaczącą rolę odgrywa opracowanie kodeksu minimalnego wpływu na jaskinię (Minimal Impact Caving Code – MICC). Dokument powinien zawierać skorelowane zasady ochrony w celu ograniczania negatywnego wpływu ludzi na środowisko jaskiniowe. W australijskim MICC podkreślono,

---

³⁴ M.H. Henriques, J. Brilha, *UNESCO Global Geoparks: a Strategy towards Global Understanding and Sustainability*, Episodes. Journal of International Geoscience 40.4/2017, s. 349-355. Por. M. Molokáč, E. Kornecká, D. Tometzová, *Proposal for Effective Management of Geoparks as a Tool for Sustainable Tourism in the Conditions of the Slovak Republic*, Land 13.7/2024, s. 1-19.

³⁵ Dane udostępnione przez organizację UNESCO. Stan na 19 stycznia 2026 r.

że każde wejście do jaskini nie pozostaje obojętne na środowisko oraz mikroklimat jaskiniowy, dlatego każdej wyprawie do jaskini powinien przyświecać uzasadniony cel z punktu widzenia ekologii³⁶. Kodeks jest aktem *soft law*, jednak ze względu na doniosłość aksjologiczną może stopniowo wygenerować normy powszechnie obowiązujące lub dać impuls do zreformowania już obowiązujących przepisów w celu uskutecznienia ochrony.

6. RACJONALNOŚĆ EKOLOGICZNA PROFILOWANA HOLISTYCZNIE, INTERGENERACYJNOŚĆ NORM

Formułowaniu większości obecnie obowiązujących definicji środowiska naturalnego przyświeca cel zachowania racjonalności w korzystaniu z zasobów przyrody, w stopniu niezbędnym, a nie dla iluzorycznych potrzeb lub krótkowzrocznych ludzkich pobudek. W tym zakresie należy zachować równowagę ekologiczną, która kieruje uwagę na „stan środowiska trwale zapewniający właściwe warunki życia człowieka i zaspokajanie jego potrzeb, bez naruszania równowagi ekosystemów”³⁷. W zintegrowanej ochronie jaskiń powinno się zatem uwzględnić ogół części składowych oraz ich wzajemne interakcje. Jak wskazuje Piotr Korzeniowski: „regulacje prawne dotyczące poszczególnych komponentów środowiska powinny brać pod uwagę relacje zależności zachodzących między nimi. Naruszenie równowagi ochrony pomiędzy tymi elementami może zrodzić bezpośrednio negatywne skutki dla ochrony środowiska jako całości”³⁸. W tym celu należy uwzględnić również występujące oraz możliwe do przewidzenia negatywne skutki ludzkiej działalności na obszarach krasowe. Wiedza w tym zakresie powinna zostać spożytkowana w procesie rozpatrywania oraz wydawania zintegrowanych pozwoleń o charakterze środowiskowym. Dla urzeczywistnienia skorelowanego pojmowania kwestii ekologicznych niezbędne

---

³⁶ Pkt 2 „General Cave Visits”, [w:] Australian Speleological Federation, Minimal Impact Caving Code (MICC). Adopted 1995. Amended 2010, 2021, 2024, s. 1 [pdf].

³⁷ *Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2018, s. 33.

³⁸ P. Korzeniowski, *Zasady prawne ochrony środowiska*, Łódź 2010, s. 334.

jest zagwarantowanie społeczeństwu udziału w procesie decyzyjnym oraz dostępu do rzetelnej informacji o ochronie i stanie środowiska. W Konwencji z Aarhus³⁹ wskazano, że informacje o środowisku organy władzy publicznej gromadzą w interesie publicznym, nie powinny być zatem utajniane ani udostępniane ograniczonemu kręgowi adresatów, na przykład zagrożenia związane z awariami technicznymi oraz katastrofami ekologicznymi, które mogą być spowodowane siłami natury lub w wyniku działań/zaniechań ze strony człowieka. Ochrona przyrody, w otoczeniu której przebiega ludzkie życie, jest bowiem ściśle związana z prawem podmiotowym obejmującym prawo do środowiska.

Biorąc pod uwagę wzrost zagrożeń dla środowiska naturalnego, coraz częściej zachodzi potrzeba podejmowania współpracy na forum międzynarodowym. Na tym tle obserwujemy kształtowanie globalnego prawa środowiska, w którym podkreśla się, że podmiotem regulacji jest „ludzkość – *humanitas*”⁴⁰. Podążając tym tokiem rozumowania, ochrona środowiska stanowi wspólny obowiązek dla ludzkości o charakterze intergeneracyjnym. W prawie australijskim funkcjonuje w tym zakresie zasada równości (sprawiedliwości) międzygeneracyjnej (*the principle of inter-generational equity*), według której obecne pokolenie powinno podejmować działania, aby zapewnić zdrowie ekosystemom, różnorodność biologiczną oraz produktywność środowiska nie tylko po to, aby je utrzymać, ale co istotne – zwiększać dla dobra przyszłych pokoleń⁴¹. Zgodnie z powyższym w regulacjach prawnych nie powinno abstrahować się od poszczególnych elementów przyrody, dostrzegając tylko te, które mają znaczenie użyteczne dla człowieka. Przeczy to bowiem pojęciu dobra, które ma konotacje pozytywne, motywowane etyką moralności, a nie rachunkiem ekonomicznym. Zasada sprawiedliwości

---

³⁹ Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska podpisana w Aarhus 25 czerwca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 706).

⁴⁰ J. Ciechanowicz-McLean, *Globalne prawo środowiska. Podstawowe zagadnienia*, Gdańsk 2021, s. 10.

⁴¹ Chapter 1, Part 1, 3A pkt a, Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999, No. 91. The Parliament of Australia. Compilation No. 64. Compilation date: 28 March 2025. Includes amendments: Act No. 18, 2025.

międzypokoleniowej stanowi zatem jeden z czynników składających się na działania zmierzające do zapewnienia ekologicznie zrównoważonego rozwoju.

7. ZAKOŃCZENIE

Prężny rozwój technologiczny, przeobrażenia życia społecznego, wzrost zanieczyszczenia naturalnego środowiska powinny skłaniać do szerszego oglądu i weryfikacji w celu otoczenia jaskiń skuteczniejszą ochroną. Nabiera to na znaczeniu, zwłaszcza że obecnie wyłaniają się zagrożenia nieznanne lub niewystępujące wcześniej na taką skalę. Wśród zagrożeń i wyzwań dla ochrony formacji krasowych należy wymienić rozwój wielkoprzestrzennych układów metropolitalnych, anomalie pogodowe, zmiany statusu prawnego lub stosunków własnościowych gruntów, na których zlokalizowane są dobra przyrody, co może w rezultacie osłabić działania ochronne.

W przypadku obszarów krasowych ochrona jest utrudniona ze względu na lokalizację, obecność warstw wodonośnych oraz złożoność formacji geologicznych, które ze względu na swoją specyfikę, gabaryty oraz surowość materiału skalnego sprawiają, że podziemny świat jaskiń nierzadko jawi się dla ludzi jako tajemniczy i niegościnnie. Należy wziąć również pod uwagę, że wiele jaskiń do dzisiaj nie zostało odnalezionych, stąd nie widnieją na mapach ani w dokumentacji topograficznej. Niemniej, ekosystemy krasowe ze względu na różnorodność bioty jaskiniowej i speleothemów stanowią niezwykle ciekawy i inspirujący obszar badawczy nie tylko dla speleologów, paleontologów, geologów i archeologów, lecz także dla prawników. Jaskinie poprzez historię naturalną prowadzą do teraźniejszości, wskazując na znaczenie wydobywania na światło dzienne aksjologii ochrony w duchu poszanowania wspólnoty życia człowieka i natury.

Omówione regulacje prawne ukierunkowane holistycznie mogą stanowić wskazówkę do projektowania strategii ochrony i zarządzania obszarami krasowymi z poszanowaniem aksjologii prawa ochrony środowiska. Oznacza to potrzebę przejawiania moralnej odpowiedzialności

za zasoby naturalne, ochronę różnorodności biologicznej, georóżnorodność oraz integralność ekosystemów. Należy bowiem zważyć, że ziemia nie ogranicza się tylko do litosfery, ale obejmuje również wielość i różnorodność bytów występujących w przyrodzie. Nierzadko jedna sfera przenika się z drugą, warunkując jej rozwój, na przykład pożyteczne bakterie, które pomagają roślinom w przyswajaniu składników mineralnych.

Mimo to, jak wykazano, ochrona jaskiń pozostaje w regulacjach krajowych i międzynarodowych na uboczu rozważań z zakresu prawa. Podczas wywodów przedstawiono argumenty, z których wynika, że jaskinie wykraczają poza formę przestrzenną ze względu na ontologiczne więzi z człowiekiem. Nie sposób także sprowadzać omawianych obszarów do jednostki geomorfologicznej, gdyż należy uwzględniać unikatową florę i faunę jaskiniową, wielość formacji geologicznych, przenikanie się form skalnych oraz wrażenia estetyczne, które obecnie zazwyczaj w kontekście jaskiń są pomijane w klasyfikacji o charakterze prawnym.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że ochrona zintegrowana jaskiń zoogniskowana wokół sprawiedliwości międzypokoleniowej zakłada zmianę punktu odniesienia w prawie z utylitarnego na holizm w kierunku ekologicznego zrównoważonego rozwoju, a nie jak dotychczas się podkreśla – zapewniania wyłącznie zrównoważonego rozwoju społecznego. Wynika to z faktu, że jaskinie ze względu na wielowymiarowość, czynniki abiotyczne i formy życia stanowią swoisty mikrowśzechświat powiązany z ogromnym żyjącym organizmem przyrody.

Przeprowadzone rozważania ze względu na złożoność problematyki stanowią w gruncie rzeczy prolegomenę do ochrony prawnej jaskiń i dziedzictwa geologicznego. W tym zakresie nie należy jednak zwlekać. Powyższą kwestię trafnie podkreślają słowa zapisane w Międzynarodowej Deklaracji Praw Pamięci Ziemi, według której początki Ziemi są naszymi początkami, historia Ziemi jest naszą historią, a jej przyszłość będzie naszą przyszłością⁴². Wywody przeprowadzone w niniejszym artykule poprzez przybliżenie zagadnień związanych z ochroną

---

⁴² Pkt 4, International Declaration of the Rights of the Memory of the Earth, signed on June 13th 1991 in Digne.

i zarządzaniem terenami krasowymi mają na celu zwrócenie uwagi na potrzebę ochrony jaskiń jako obecnie nielicznych obszarów na Ziemi, w których można jeszcze obcować z pierwotną i nieskażoną przyrodą.

OCHRONA JASKIŃ W ŚWIETLE PRAWA

Streszczenie

Postrzeganie jaskiń ewoluowało od miejsca schronienia, wyobrażeń kosmologicznych do tworu przyrody. Mimo że ochrona środowiska naturalnego w prawie krajowym i międzynarodowym doczekała się wielu norm prawnych i regulacji traktatowych, jaskinie pozostają poza głównym nurtem badań z zakresu nauk prawnych. W niniejszych rozważaniach przyjęto tezę, że jaskinie stanowią przykład zjawiskowej formy dziedzictwa przyrodniczego, która łączy się z tkanką społeczno-kulturową. W rozważaniach metoda dogmatyczna została dopełniona badaniami komparatystycznymi poprzez odwołanie do regulacji prawnych krajów z różnych regionów kulturowych i geograficznych. Wraz z natężeniem ruchu wspinaczkowego zwiększa się ryzyko niszczenia elementów skalnych i szaty naciekowej. W związku z tym podkreślono potrzebę opracowania skuteczniejszych form ochrony, w których jaskinie będą rozpatrywane holistycznie jako wytwór przyrody, a nie wyłącznie „obiekt turystyczny” lub „miejsce pokazowe”. Jaskinie wskazują na historię naturalną, która nie jest zamkniętą księgą, lecz dotyka teraźniejszości, skłaniając do refleksji nad różnorodnością i wielowymiarowością form istnienia w przyrodzie.

PROTECTION OF CAVES IN THE LIGHT OF THE LAW

Summary

Man's view of caves has evolved from seeing them as a place of shelter, a place where he could pursue his cosmological ideas, to treating them as a natural formation. Although the work to protect the natural environment has resulted in many national and international legal provisions and treaties, caves remain outside the mainstream of research in legal studies. This article puts forward a claim that caves are a phenomenal form of natural heritage closely connected with the social and cultural aspects of human affairs. Its methodology combines the dogmatic method with a comparative study by referring to the legal regulations current in different cultural milieus throughout the world. Recently, the rapidly growing popularity of climbing tourism has put rocks and dripstone formations under a greater threat

of destruction. This article stresses the need for more effective forms of protection, with a holistic approach to caves treated as a natural phenomenon, not just as tourist sites or places of interest. Caves are a component of natural history, which is not a closed book but has an effect on the present day, prompting reflection on the diversity and multidimensionality of natural phenomena.

Słowa kluczowe: prawo ochrony środowiska; jaskinie; dziedzictwo geologiczne; georóżnorodność; holizm ekologiczny.

Keywords: environmental law; caves; geological heritage; geodiversity; ecological holism.

Data wpłynięcia artykułu: 18.07.2025.

Data zaakceptowania do druku: 2.02.2026

Finansowanie badań: niniejsza publikacja nie otrzymała żadnego zewnętrznego wsparcia finansowego.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: nie dotyczy.

Konflikt interesów: autor deklaruje, że nie ma żadnego konfliktu interesów związanego z publikacją niniejszych badań.

Literatura

- Alexandrowicz Z., *Ochrona dziedzictwa geologicznego Polski w koncepcji europejskiej sieci geostanowisk*, Przegląd Geologiczny 51.3/2003, s. 224-230.
- Australian Speleological Federation, *Minimal Impact Caving Code (MICC)*. Adopted 1995. Amended 2010, 2021, 2024, s. 1-6 [pdf].
- Biedrzycki W., *Park Krajobrazowy Jaskiń Szkocjańskich (Škocjanske jame)*, *Wszechświat* 115.4-6/2014, s. 161-163.
- Bontognali T.R.R., D'Angeli I.M., Tisato N., Vasconcelos C., Bernasconi S.M., Gonzales E.R.G., DE Waele J., *Mushroom Speleothems: Stromatolites that Formed in the Absence of Phototrophs*, *Frontiers in Earth Science* 4/2016, s. 1-8.
- Ciechanowicz-McLean J., *Globalne prawo środowiska. Podstawowe zagadnienia*, Gdańsk 2021.
- Cigna A.A., Forti P., *Caves: the Most Important Geotouristic Feature in the World*, *Tourism and Karst Areas (Scientific Journal of Brazilian Speleological Society/ Revista Científica da Sociedade Brasileira de Espeleologia)* 6.1/2013, s. 9-26.
- Encyclopedia of Caves and Karst Science*, red. J. Gunn, New York-London 2004.
- Gradziński M., *Zjawiska krasowe, powstawanie jaskiń, osady jaskiniowe*, *Jaskinie* 4/1995, s. 21-25.
- Henriques M.H., Brilha J., *UNESCO Global Geoparks: a Strategy towards Global Understanding and Sustainability*, *Episodes. Journal of International Geoscience* 40.4/2017, s. 349-355.
- Korzeniowski P., *Zasady prawne ochrony środowiska*, Łódź 2010.

- Miszczak A.E., *Obszar chronionego krajobrazu, Analiza administracyjnoprawna*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G: Ius 62.1/2015, s. 55-70.
- Molokáč M., Kornecká E., Tometzová D., *Proposal for Effective Management of Geoparks as a Tool for Sustainable Tourism in the Conditions of the Slovak Republic*, Land 13.7/2024, s. 1-19.
- Myloie J., *Caves in Space*, Journal of Cave and Karst Studies 81.1/2019, s. 25-32.
- Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2018.
- Rakoczy B., *Prawo ochrony przyrody*, Warszawa 2009.
- Seiser P.E., Schuett M.A., *Defining the Concept of Cave Wilderness and Its Designation Values*, International Journal of Wilderness 12.2/2006, s. 8-16.
- Skoczylas J., *Zagadnienia ochrony przyrody nieożywionej w pierwszych latach działalności Państwowego Instytutu Geologicznego*, Przegląd Geologiczny 70.2/2022, s. 85-88.
- Stelmasiak J., *Odpowiedzialność administracyjna na obszarach specjalnych o charakterze przyrodniczym. Zagadnienia wybrane*, Studia Prawnoustrojowe 43/2019, s. 313-324.
- Union Internationale De Spéléologie/International Union of Speleology, International Union For Conservation In Nature, *Lista wytycznych dotyczących ochrony jaskiń i krasu*, Gland 2022, s. 1-7.
- Urban J., *Prawna i praktyczna ochrona jaskiń w Polsce*, *Chrońmy Przyrodę Ojczyzną* 62.1/2006, s. 53-72.
- Urban J., Kasza A., Chwalik-Borowiec A., *Skorocice, Dolina Skorocicka – najbardziej charakterystyczna dolina krasowa w Polsce*, [w:] *Materiały 54 Sympozjum Speleologicznego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Krzyżanowice Dolne 15-18.10.2020*, red. J. Urban, Kraków 2020.
- Young-Sik K., Sook-Young L., Chul-Un C., Jun-Soo P., Yoon-Ji K., Jae-Ku O., *Fungal Diversity in Korean Caves and Cave-Inhabiting Bats with Attention to Pseudogymnoascus Species*, Diversity 15.2/2023, s. 1-10.
- Zatorski M., Franczak P., Mleczek T., *Geochrona i waloryzacja jaskiń Beskidu Niskiego i Bieszczadów*, Roczniki Bieszczadzkie 23/2015, s. 265-285.